

ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ВТРУЧАНЬ У ПАМ'ЯТКУ АРХІТЕКТУРИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ АНСАМБЛЬ КРУГЛОЇ ПЛОЩІ ПОЛТАВИ

У статті проаналізовано методики втручання в ансамбль Круглої площі Полтави, запропоновано періодизацію та розглянуто систему чинників впливу на визначення концептуальних підходів до їх вибору, виявлено основні наслідки втручання на різних історичних етапах. Доведено, що на кожному історичному етапі концептуально визначеними стали методики: оновлення і добудови старовинних будівель; реставраційного методу підстановки; стилістичної реставрації; археологічної (аналітичної) реставрації; ремонтно-відновлювальної реставрації фасадів з осучасненням дизайну внутрішніх приміщень; інтегрованого втручання на підставі містобудівного підходу до відновлення архітектурного середовища.

Обґрунтовано, що основним наслідком відбудовного періоду втручання в пам'ятку архітектури є набуття нею нової соціокультурної цінності. Ансамбль Круглої площі Полтави інтегровано відбиває традиційно сформовані культурні цінності, асоціації, естетичні уподобання та патріотичні почуття полтавців, впливаючи на якість їхньої життєдіяльності.

Ключові слова: ансамбль Круглої площі, пам'ятка архітектури, класицистичний стиль, методика втручання, реставраційна методика, автентичність, містобудівна концепція, історичне середовище міста.

Історія втручання в ансамбль Круглої площі Полтави загалом добре досліджена, проте не виокремлені й не проаналізовані особливості методик, вагомість результатів використання яких потребує широкої популяризації як в освітньо-виховних цілях, так і для формування дієвої суспільної позиції щодо неприпустимості втрати виплеканої минулими поколіннями полтавців унікальної культурної і містоутворюючої домінанти на мапі Полтави.

Основний контент статті становлять відомості з праць Л. Вайнгорта, І. Ігнаткіна, А. Кудрицького, І. Павловського, М. Рудинського та інших джерел, присвячених історії формування ансамбля Круглої площі. Підґрунтям для розкриття теми є сучасні нормативні та законодавчі документи про пам'яткоохоронну діяльність в Україні, укладені на основі положень міжнародних хартій, конвенцій тощо. Аналітичні роздуми, викладені в статті, базуються на методологічних і методичних засадах архітектурної реставрації, сформульованих в працях М. Ільїна, Є. Михайловського, Л. Прибеги. У статті врахована важлива інформація дисертаційного дослідження К. Гончарової про історію формування методики архітектурної реставрації в повоєнній Україні. Звертається увага на питання, порушені в дискусіях щодо автентичності та достовірності реставрованих будівель (О. Пламеницька, Т. Скібіцька), зокрема і стосовно будівель Круглої площі Полтави (В. Павлов, В. Трегубов).

Мета статті полягає у здійсненні аналізу історії втручання в ансамбль Круглої площі Полтави, розгляді їх ціннісних наслідків і популяризації набутих цінностей як аргументу на користь необхідності дбайливого збереження для майбутніх поколінь цієї пам'ятки національного значення.

Суттєвою особливістю розгляду історії втручань в ансамбль Круглої площі Полтави є те, що існує точка фіксації їх початку. Первісно майже всі будівлі ансамблю були зведені практично одночасно і на раніше не забудованому місці. Його рафінована цілісність і стильова єдність були на той час забезпечені педантичним дотриманням авторами ідеалізованих концепцій класицистичної архітектури, сприятливі умови для реалізації яких склалися тоді саме в Полтаві. Це була перша епоха типізації в історії російської архітектури.

Завдяки використанню типових проектів забудова площі відбувалася досить швидко і до війни 1812 року із запланованих будівель ансамблю не встигли побудувати лише Полтавську губернську гімназію в північно-західному секторі. Зображена на гравюрі К. Чеського бруківка теж не була покладена. Але загалом забудова площі того часу вже була цілісним класицистичним ансамблем, визнаним сучасниками як естетично довершене творіння, як художнє досягнення, що може зробити честь навіть столиці (за відомим висловом князя І. Долгорукого).

Розглядаючи ансамбль Круглої площі Полтави як цілісний феномен, початком історії втручань в цю пам'ятку архітектури національного значення можна вважати 1814 рік, коли вперше було відремонтовано (ремонт – один із методів архітектурної реставрації) будівлю Дворянських зборів. І. Павловський вказував, що пізніше капітальні ремонти тут відбувалися систематично (ремонтували дах, печі, заміняли гнілі дошки підлоги та віконні рами), оскільки через брак коштів будівля була збудована неякісно [7]. У 1818 році вперше відремонтували будівлю Губернських службових місць. Ця дата має значення й для визначення сутності майбутніх трансформацій об'єкта.

Хоча на той час ансамбль ще був відносною новобудовою і не перейшов у статус старовинних, була очевидною художня унікальність експериментального композиційного рішення щодо згуртування навколо великої круглої площі будівель, зведених практично одночасно за нещодавно створеними типовими проектами в класицистичному стилі. Цим із самого початку визначилася доля Круглої площі як пам'ятки архітектури. Тому з цього часу будь-які будівничі роботи на її території стали втручанням в первісний вигляд пам'ятки – реставрацією, а часто й реконструкцією чи оновленням.

Тоді саме відбулося концептуальне співпадіння домінуючої реставраційної методики (довільна компіляція стильових ознак минулого для відновлення старовинних об'єктів) і домінуючого творчого методу класицистичного архітектурного стилю (довільна компіляція стильових ознак минулого – архітектури античності – для створення нових об'єктів). Унаслідок цього, попри відмінність мети діяльності архітектора-реставратора й архітектора-будівничого, оновлення та добудова старовинних будівель на той час були широко вживаними методами реставраційної практики. Тому впродовж першої половини XIX століття будь-які зміни первісного вигляду ансамбля Круглої площі від реставрації до реконструкції чи й нового будівництва сприймалися як логічне продовження його розбудови, навіть якщо це не відповідало задуму М. Амвросимова.

Історія створення Олександрівського саду, потім Корпусного парку в центрі площі – типовий довгобуд. В абсолютній відповідності до принципів розпланування класицистичних регулярних парків (а саме вони відповідали статусу громадсько-адміністративного центру) в 20-х роках XIX століття на площі

було прокладено дві перехрещені алеї, що утворювали чотири сектори газонів із живоplotом і квітниками; у тридцятих роках їх доповнено ще й радіальними алеями; а в сорокових – обсаджено рядами завезених з-за кордону пірамідальних тополь. У будь-якому разі, характерна для регулярних парків чітка симетрія та суворота геометричності форм із тих часів назавжди стали головною ознакою цього парку.

Якщо вважати ансамбль Круглої площі першої третини XIX століття вже цілісним об'єктом, хоча із відсутнім фрагментом в північно-західному секторі, то будівництво під керівництвом архітектора-художника М. Бонч-Бруевича на місці раніше запланованої тут гімназії приміщень Кадетського корпусу за своєю суттю є прикладом застосування реставраційного методу підстановки. А вже нарешті через тридцять років після створення основного ядра ансамблю коло будівель по периметру площі замкнулося.

Створена в стилі пізнього ампіру, будівля була однак не зовсім суголосна ансамблю. Призначена для іншого місця вона в цьому ансамблі виглядала дещо масивною, її прямолінійна постанова без врахування вигину периметра площі створювала дисгармонію в загальній композиції ансамблю.

Як утворений парк, так і новозведена будівля Кадетського корпусу – свідчення порушень задуму М. Амвросимова. Але був у тому й позитив. Поява парку замість порожнього плацу з тріумфальною колоною хоча й порушила візуальні зв'язки між будівлями та посилила зв'язок ансамблю з оточуючим середовищем – з уквітчаним прибудинковими садками українським периферійним містом. Водночас класицистичний стиль парку підкреслив цілісність стильового рішення об'ємно-просторової композиції площі. Росливість нівелювала певну диспропорцію її великих розмірів і розмірів архітектурних об'єктів, пом'якшила лапідарну суворість ампірного стилю ансамблю. Будівля Кадетського корпусу, попри її неспівмасштабність з іншими спорудами площі, все ж таки була класицистичною і не лише завершила ансамбль, а й підсилила презентабельність міського громадсько-адміністративного центру.

Таким чином, у 1840 році зведенням будівлі Кадетського корпусу завершився період остаточного формування композиційної структури архітектурного ансамблю Круглої площі.

Одночасно в 40-х роках XIX століття розпочався оновлювальний період втручань в ансамбль. Його визначальною ознакою стали крім реставраційних заходів ще й серйозні реконструкції і навіть добудови, обумовлені в основному змінами функцій чи старінням будівель.

У ті часи теорія реконструкції акцентувалася на питаннях невідворотності процесів осучаснення історичного середовища міст. Ідея осучаснення історичного середовища знайшла практичне відбиття у використанні так званої методики стилістичних реставрацій (цільових реставрацій), коли головним в роботі архітектора-реставратора було визначити стиль будівлі, а далі він міг вільно творити в цьому стилі навіть знищуючи невідповідні на його думку частини об'єкта. При цьому слід було керуватися двома засадничими принципами. Перший – під час визначення стилю враховувати історичну епоху, коли будівля була зведена, або коли були періоди її «занепаду» чи «розквіту» (що припускало певний волонтаризм у визначенні мети і завдань реставрації). Другий – якщо стиль об'єкта визначений, то в цьому стилі можна відновлювати будь-які

фрагменти, навіть зруйновані або й взагалі не зведені. Звичним було використання аналогів [6].

Започаткувався оновлювальний період реконструкцією в 40-х роках будинку Полтавського генерал-губернатора, коли за проектом губернського архітектора В. Рибіна в ньому було влаштовано парадний вхід з боку площі та добудовано дорзові ризаліти.

Вочевидь використавши як аналог будівлю Кадетського корпусу, харківський архітектор Ф. Данилов у 1866 році (І. Павловський датує 50-ми роками) здійснив реконструкцію будівлі Губернських державних установ (колишніх Губернських службових місць). Згідно з його проектом до існуючої будівлі було симетрично добудовано два бокових крила, що як і у випадку з будинком Кадетського корпусу дозволило установі зайняти увесь фронт сектора. Внутрішні приміщення були відповідно переплановані.

Важливо, що здійснені в оновлювальний період реконструкції були проведені досить тактовно, із збереженням колишніх стильових характеристик будівель. Загалом цей період попри серйозні реконструкції не був позначеним кардинальними змінами стильової цілісності ансамблю Круглої площі.

Із 1877 року розпочався перебудовний період в історії ансамблю Круглої площі, що мав руйнівний характер щодо його стильової цілісності. Це період окремих історій змін і навіть втрат, викликаних змінами художніх ідеалів, війнами, а іноді й цілеспрямованими посяганнями на цілісність ансамблю. Період козацько-старшинської та помісно-дворянської забудови змінився активізацією купецької будівничої ініціативи. Цікавість до класицизму під кінець століття поступово згасала, натомість у суспільстві знаходив прихильність модерн. Характер фонові забудови навколо площі значною мірою визначався будівничою активністю в центрі міста, де зводилися житлові, торгові та прибуткові приватні будинки крім неокласицистичного в різних варіантах неоренесансного, часто неоманьєристичного стилю.

Поряд із загальним продуктивним ефектом ця активність стосовно ансамблю Круглої площі залишила відбиток у перших посяганнях на його повну руйнацію. Зокрема, під дією нових тенденцій зовсім інакше, ніж у випадку з будинком Губернських державних установ, з 1877 року по 1884 рік відбулася реконструкція будинку Маріїнської жіночої гімназії, якій на той час належала будівля колишнього Малоросійського поштамту. Враховуючи призначення будівлі та прагнучи надати їй більшої ошатності та шляхетності в дусі часу, був обраний шлях тотального оновлення. Унаслідок реконструкції крім бокових крил будівлі гімназії, добудованих на місці розібраних бокових флігелів, було ще й повністю змінено характер фасаду. Розібраний портик замінено на ризаліт з балюстрадаю, за якою ще й розмістився вибагливий маньєристичний фронтон у вигляді едикули. Вікна верхнього поверху центрального ризаліту отримали сандрики двох видів: трикутний посередині та лучкові по боках. Бокові ризаліти, утворені прибудованими крилами, теж увінчалися балюстрадами з аттиками. Другий поверх ризалітів прикрасився едикулами та пілястрами з вибагливими капітелями, рустиками та фільонками. Як підсумок, будівля Маріїнської жіночої гімназії стала суголосною за стильовими характеристиками із забудовою, прилеглою до Круглої площі з південно-східного боку, але цим було принципово порушено первісну сувору вишуканість і цілісність класицистичного ансамблю площі.

Дещо змінився в ті часи й парк із пам'ятником: у 1881 році його обгородили металевою огорожею; у 1886 році квадратний газон навколо пам'ятника обсадили деревами, від чого втрапилися його візуальні зв'язки з перспективами вулиць.

Особливо посилилися деструктивні тенденції щодо ансамбля на початку ХХ століття. Концептуальні зміни реставраційної методики із стилістичної на археологічну, що відбулися на межі ХІХ-ХХ століть, ніяк не позначилися на ставленні до проблеми збереження ансамбля Круглої площі як пам'ятки архітектури. Археологічна (аналітична) реставрація передбачала дбайливе дослідження, консервацію і збереження об'єкта старовини. До того ж, велике значення надавалося автентичності відреставрованої будівлі, художній цінності наслідків історичних змін її первісного вигляду [6]. Але це стосувалося реставрації предметів побуту, поодиноких архітектурних об'єктів далекої старовини тощо. А в тогочасній будівельній практиці на терені України домінували модерні, креативні, революційні європейські тенденції, що стверджувалися саме за рахунок руйнації відносно близьких у часі класицистичних традицій і на романтизації більш далекої стародавності.

На тлі будівельного різноманіття та з падінням авторитету російського самодержав'я, ідея оновлення-перебудови ансамбля Круглої площі не здавалася такою вже й крамольною. Тому в 1913 році зліва від будинку Повітових службових місць, в якому на той час знаходилася Поліцейська управа та Пожежна команда, був розібраний флігель і побудована абсолютно не відповідна попередньому стилю ансамбля масивна споруда Полтавської жіночої художньо-промислової школи С. Хрульова (архітектори С. Тимошенко, О. Варяніцин). Вона об'єднала стилі неочинквеченто з його прямокутністю, рустуванням і пілястрами та австрійської сецесії, яку ще називали «стиль квадрат» і яка тут проявилася не лише в формі, а й у своєрідному наліпному декорі. Унаслідок цього будівля набула такого масштабного об'ємно-просторового і декоративно-оздоблювального рішення, що не узгоджувалося ні з розташованою поряд аскетичною неокласицистичною будівлею так званого готелю Воробйова, ні з пишно декорованою неоманьєристичною будівлею Маріїнської гімназії, ні тим більше – із вишукано лаконічними ампірними будівлями площі.

На цьому закінчився перебудовний період в історії Круглої площі, упродовж якого порушилася стилістична цілісність ансамбля, сформувався новий, еклектичний вигляд забудови і намітилася тенденція до втрати нею містобудівної функції презентаційного суспільно-адміністративного центру.

Наступні буремні 10-ті – 30-ті роки ХХ століття не внесли суттєвих змін у цей вигляд. Хіба що час від часу додавали певних характерних рис епохи: змінювалися функції будівель; з'являлися на території парку вишка для стрибків із парашутом і літній кінотеатр; входи до парку оздоблювалися пілонами тощо. Незважаючи на те, що ансамбль був де в чому суголосним із домінуючим тоді в радянській архітектурі «сталінським палладіанством», фактично відбувалася повільна деструктивна трансформація презентативного стилістично цілісного ансамбля центра міста в гамірке різнохарактерне середовище на перехресті транспортних комунікацій. Та власне й опікуватися збереженням пам'яток архітектури на той час в країні не було кому, бо в 1934 році радянські реставраційні служби були скасовані.

Під час Другої світової війни Полтава зазнала значних втрат. У центрі міста залишилися лише поодинокі кістяки будівель. Як і більшість міст України і Європи, вона потребувала відбудови. Уже в 1943 році розпочався відновлювальний період в історії ансамбля: робилися обміри, експертизи стану залишків конструкцій, готувалося аналітичне підґрунтя для наступних реставраційно-відбудовних робіт. У 1944 році бригадою київських архітекторів за участю Л. Вайнгорта були розроблені схема генплану Полтави та проект архітектурно-планувальних заходів її відбудови на найближчі 2-3 роки [5].

Час висунув проблему вибору концептуальних підходів до історичної забудови і її відновлення в принципово новій містобудівній ситуації тотальної розрухи. Зіткнулися різні містобудівні концепції – архітектуроцентрична і людиноцентрична. Перша – заснована на революційній ідеї створення нової суто функціональної містобудівної ситуації з чітко структурованим і зонованим простором. Сутність другої концепції полягала в необхідності створення комфортної для сприйняття людини естетично насиченої містобудівної ситуації з гармонійно інтегрованим в новобудову історичним середовищем. Але прихильники людиноцентричної концепції теж розділялися на протилежні групи за ставленням до проблеми автентичності старовинних об'єктів. Одні визнавали винятково автентичну реставрацію з використанням методів консервації, анастилоза, розкриття. Інші – припускали більшу свободу з поєднанням реставраційних методів доповнення, оновлення, підстановки, відтворення та реконструкційних методів заміни, перебудови, добудови і навіть повної відбудови чи й нової побудови. Та ще й завжди дискусійним було й залишалося питання, який історичний вигляд архітектурного об'єкта необхідно відновити.

У всеукраїнському конкурсі проектів забудови Круглої площі Полтави в 1944 році змагалися представники всіх трьох позицій. Позиція творчого колективу полтавських архітекторів під керівництвом Л. Вайнгорта і Д. Литвинцева за участі М. Лябчука, М. Онищенко і П. Черняхівця полягала в тому, що важлива не тільки безсумнівна цінність сукупності окремих гармонійно узгоджених історичних пам'яток, а й містобудівна, естетична і соціальна роль цього цілісного ансамбля. Це вимагало застосування інтегрованої методики втручання, що складається з реставраційних, реконструкційних і відтворювальних методик. Така позиція була найбільш переконливою [1].

Полтавські архітектори обґрунтовували відновлення історичного вигляду ансамбля у 1866 році, коли вже було зроблено парадний вхід у будинок Полтавського генерал-губернатора і завершилася реконструкція будівлі Губернських державних установ (колишніх Губернських службових місць). Орієнтиром для відбудови площі став проект М. Амвросимова: він визначав загальний класицистичний стиль відновленого ансамбля. Але зберігалися історичні напластування оновлювального періоду 1840-1866 років та усувалися стильові невідповідності перебудовного періоду 1877-1913 років і навіть уносилися необхідні на думку авторів доповнення у вигляді новозведеного будинку зв'язку в південному секторі площі.

Майже всі працездатні громадяни міста з ентузіазмом долучилися до відбудовних робіт на площі: розбирання завалів, підсобні будівельні роботи, прибирання будівельного сміття, фарбування тощо – багато що робилося у вільний від основної роботи час [5]. Упродовж 1945-1963 років ансамбль було

відновлено, усі будівлі пофарбовані білим кольором. Жовтневий парк (потім Корпусний сад) теж набув відповідного вигляду з радіальними алеями, меморіальною колоною в центрі, огорожею і портиками на входах.

Так на початку 60-х років XX століття ансамбль Круглої площі Полтави знову набув завершеного класицистичного вигляду. Він став удалим прикладом застосування відновлювальної методики української реставраційної школи другої половини XX століття. Відновлені будівлі (крім новозбудованого будинку зв'язку), парк і пам'ятник окремо та увесь ансамбль Круглої площі в цілому в 1963 році отримали статус пам'ятки архітектури національного значення. У 1982 році рішенням виконкому Полтавської обласної ради народних депутатів ансамбль Круглої площі занесений до новоукладеного Переліку пам'яток історії та культури області, взятих на державний облік.

Звичайно, із точки зору сучасної теорії і методики археологічної реставрації, використана полтавцями методика відновлення ансамбля певною мірою була поверненням до методики стилізму XIX століття [2]. Однак містобудівна й історико-художня цінність ансамбля Круглої площі та економічні й матеріально-технічні складнощі повоєнного періоду вимагали застосування саме такої методики для відновлення його в цілісному вигляді.

Аргументи на користь використаної методики знаходимо в Європейській хартії, прийнятій у 1975 році на Конгресі з Європейської архітектурної спадщини в Амстердамі, де поряд з апологетикою автентичності задекларовано, що «...архітектурні ансамблі, навіть за відсутності виняткових будівель (споруд), можуть створювати таку атмосферу, що самі стануть різноманітними і виразними творами мистецтва. Такі ансамблі належить зберігати в тому ж вигляді, в якому вони перебувають» [4, п.1]. Ця позиція набула розвитку в пізніших документах, де визнається, що коли для збереження історичного середовища певного населеного пункту втрачена внаслідок природних чи соціальних катаклізмів пам'ятка має особливе значення, її відбудова в попередньому вигляді чи стилі може бути виправданою [3]. Уведені в науковий та законодавчий обіг нові поняття «автентичність історичного міста» (Вашингтонська хартія, 1987 рік), «архітектурно-містобудівна спадщина» (Краківська хартія, 2000 рік) та «історичний міський ландшафт» (Віденський меморандум, 2005 рік) зосереджують увагу на цінності історичного середовища міста як особливої сукупності духовних, матеріальних, містобудівних традицій. Звертається увага і на те, що одним із дієвих засобів збереження архітектурної пам'ятки в структурі міста є використання її для сучасних потреб.

Інформація про базові положення Європейської культурної конвенції 1954 року та Європейської конвенції щодо захисту архітектурної спадщини 1985 року, ратифікованих Україною лише відповідно у 1994 та 2006 роках, впливала на зміст вітчизняних законодавчих документів і рекомендацій. Теоретично з кінця XX століття можливість волюнтаристського втручання в пам'ятки архітектури обмежувалася і регламентувалася низкою вітчизняних законодавчих документів. Сьогодні з'ясувалося, що з точки зору середовищних підходів сучасної теорії архітектурно-містобудівної реставрації [6; 9] запропонований полтавськими архітекторами інтегральний підхід до відбудови ансамбля був далекоглядним.

Та на жаль, наявність законодавчого забезпечення не завжди впливає на повноцінне збереження українських пам'яток старовини, як от і на охорону ансамблю Круглої площі. У період державної перебудови кінця ХХ століття, як і в кінці попереднього століття, відбулося посягання на цілісність ансамблю – нестабільна політична ситуація спричинила посилення меркантильних інтересів забудовників щодо загарбання коштовних територій центру міста. Проблема збереження історичного центра Полтави знову загострилася.

Про початок нового руйнівного періоду в історії пам'ятки засвідчило вандалське пошкодження в 1995 році будівлі Кадетського корпусу. Хоча в 1999 році будівля черговий раз у складі архітектурного ансамблю була внесена до Державного реєстру національного культурного надбання як пам'ятка містобудування і архітектури й мала б за законом охоронятися, її продовжували цілеспрямовано знищувати.

Спроба здійснити осучаснення ансамблю площі теж не дала очікуваного позитивного результату. Спорудження в 2004 році між східним і південно-східним секторами площі скляних новобудов кафе та торгового центру в стилі хай-тек внесло негативні зміни в його цілісність. Але принаймні ці новобудови не вивищилися над розташованими поряд будівлями ансамблю, як пізніші збудована в південно-західному секторі багатоповерхівка, що своїм масштабом пригнітила будівлю колишньої Маріїнської гімназії.

У 2016 році розпочата реставрація одного з компонентів ансамблю Круглої площі – колишнього будинку Маріїнської гімназії, а тепер Полтавської міської школи мистецтв «Мала академія мистецтв» імені Раїси Кириченко. Проектна документація реставрації розроблена авторським колективом Державного підприємства «ДПП Міськбудпроект». Відповідно до положень сучасного законодавства та регулятивно-методичних документів у пам'яткохоронній галузі історико-містобудівне обґрунтування проекту реставрації визначило предметом охорони комплексну властивість пам'ятки, до складу якої входить як містобудівне положення у структурі міста, так і всі складники об'ємно-просторової архітектурної композиції та функціональне призначення (громадсько-адміністративна будівля). Важливо, що автори проекту взяли за головну мету дотримання історичної достовірності та культурної цінності (автентичності пам'ятки) шляхом збереження різночасових і різностильових елементів, які відображають значимі внески всіх епох у створення пам'ятки, враховані у відбудованому в 60-ті роки ХХ століття ансамблі. Тому для підтримання об'єкта культурної спадщини в задовільному стані та забезпечення потреб експлуатації запроектовано виконання ремонтно-відновлювальної реставрації фасадів із осучасненням дизайну внутрішніх приміщень відповідно до їхніх функцій.

Чи відповідатиме очікуванням громадськості результат чергового втручання в пам'ятку архітектури національного значення ансамбль Круглої площі Полтави тепер залежить від того, як дотримається рекомендацій проекту виконавець реставраційних робіт. Можливо, саме ця реставрація стане початком чергового відновлення ансамблю.

Фіксованою датою початку втручань в пам'ятку архітектури національного значення ансамбль Круглої площі Полтави варто вважати перший ремонт будівлі Дворянського зібрання в 1814 році. Після остаточної забудови периметра площі в

1840 році ця історія стала почерговою зміною періодів оновлення, перебудов, руйнацій і відновлення.

Визначну роль в історії ансамбля відіграли два міських архітектори – М. Амвросімов і Л. Вайнгорт, завдяки системному містобудівному мисленню, художній інтуїції, професійним амбіціям і організаційним здібностям яких з проміжком в півтора століття на зорі й на піку розвитку типізації в архітектурі українське провінційне місто стало осередком феноменального художнього явища – із типових будівель спочатку була створена, а потім відновлена єдина в світі променево-центрична композиція класицистичного ансамбля навколо великої площі круглої форми з парком і монументом у центрі. Отже, це пам'ятник не лише творчому генію А. Захарова, а, перш за все, звитязі цих двох видатних особистостей.

Одним із перших в країні авторський колектив полтавських архітекторів під керівництвом Л. Вайнгорта застосував інтегральну методику втручання, засновану на містобудівному підході, до відновлення архітектурного середовища. Ця методика набула повного документального забезпечення в пам'яткоохоронних документах лише на кінець 80-х років ХХ століття, а наукового обґрунтування і висвітлення – вже на початку ХХІ століття. Отже, завдяки професійному передбаченню полтавських архітекторів відбудований ансамбль Круглої площі Полтави крім того, що отримав статус пам'ятки архітектури національного значення, ще й набув нової цінності як унікальний приклад вдалого застосування відновлювальної методики української реставраційної школи 40-х – 60-х років ХХ століття.

Сучасний ансамбль Круглої площі Полтави особливо дорогий серцю полтавців, бо це ще й пам'ятник масовому відбудовному ентузіазму та потужним зусиллям всієї громади повоєнного міста, яка реалізувала масштабний відновлювальний проект архітекторів по збереженню історичного середовища центра. Цей ансамбль перш за все – соціально-культурний феномен, який інтегровано відбиває традиційно сформовані культурні цінності, асоціації, естетичні переваги і патріотичні почуття полтавців, впливаючи на якість їх життєдіяльності. Велика соціально-культурна значущість – найважливіша цінність, яку ансамбль набув з плином часу і яка за умови його збереження має шанс на збільшення в майбутньому.

Першочергово необхідним є створення концепції і перспективного проекту спланованих втручань в ансамбль Круглої площі Полтави та розробка методики прогностичних досліджень результатів наступних втручань. Ґрунтового дослідження вимагає виявлення системи чинників впливу на вибір певної методики втручання в той чи той історичний період. Для детальнішого розгляду динаміки використаних методик необхідне проведення порівняльного аналізу проектної документації, вивчення історико-містобудівних обґрунтувань, що були підставою для втручань. Визначення впливу творчої індивідуальності на вибір методики втручання потребує встановлення авторства проектів будівництва деяких будинків ансамбля їх реставрацій та реконструкцій.

Список використаних джерел

1. Вайнгорт Л. С. Записки провінціального архітектора / Л. С. Вайнгорт ; ред. В. Вайнгорт. – Полтава : Астрей-інформ, 2001. – 96 с.

2. Гончарова К. В. Формування методики архітектурної реставрації в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук : 26.00.05 / К. В. Гончарова ; НАН України, Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства. – Київ, 2014. – 20 с.
3. Документи щодо пам'яткоохоронної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://centre7.org.ua/?q=book/export/html/47>.
4. Европейская хартия об архитектурном наследии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_013.
5. Ігнаткин І. О. Полтава. Історико-архітектурний нарис / І. О. Ігнаткин, Л. С. Вайнгорт. – К. : Будівельник, 1966. – 103 с.
6. Лесик О. В. Принципи реставрації пам'яток архітектури. Традиції та новаторство / О. В. Лесик // Українська академія мистецтв [досл. та наук.-метод. пр.]. – К. : УАМ, 2015. – Вип. 21. – С. 97–104.
7. Павловский И. Ф. Полтава. Исторический очерк ее, как губернского города в эпоху управления генерал-губернаторами (1802-1856) : по архивным данным, с 80 рис. и планом города Полтава / И. Ф. Павловский. – Полтава : Электрическая типолитография Т-ва Быв. «И. А. Дохман», 1910. – С. 57–79.
8. Полтаві 800 років. 1174-1974 : збірник документів і матеріалів / редкол. : І. Ю. Горобець (гол.) та ін. ; упоряд. : П. Х. Білий, П. Н. Ємець, В. Н. Жук та ін. ; Архів. управління при РМ УРСР, Обл. держ. архів, Парт. архів Полтав. обкому КПУ. – К. : Наукова думка, 1974. – 420 с.
9. Прибега Л. В. Охорона та реставрація об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини України : методологічний аспект : монографія / Л. В. Прибега. – К. : Мистецтво, 2009. – 300 с.

A. E. Chornoschokov

HISTORICAL CONTEXT OF INTRUSIONS IN ARCHITECTURAL MONUMENT OF NATIONAL IMPORTANCE POLTAVA ENSEMBLE OF THE ROUND SQUARE

The article analyzes the methods of intrusions in the ensemble of the Round Square in Poltava, identifies their main historical periods, highlights their consequences.

First changes related to repairs conducted after the war of 1812 became the starting point. Compositional structure of the ensemble was finished by 1840. During 1840-1860 buildings were renovated due to change of purpose and aging of buildings.

From 1877 to 1913 round square is being rebuilt, stylistic integrity of the ensemble undergoes destruction. Round Square ensemble has not undergone significant changes from 1910s to 1930s. Ensemble, destroyed during the Second World War was being rebuilt from 1943 to 1963. Fire in the building of Cadet Corps in 1995 signified beginning of the new period of destruction of the ensemble of the Round Square. Restoration of some of the buildings of the ensemble began in 2016.

Every historical period is conceptually defined by chosen approach to intrusions in architectural ensemble: modernizing and expanding old buildings as methods of restoration practices; restoration method of substitution; stylistic restoration techniques; archaeological (analytical) restoration, which involves careful research, conservation and preservation of old buildings; repair and restoration of facades of with modernizing the interior design; integrated intervention methodology is based on the city planning approach to restoration of architectural environment and consists of the restoration and reconstruction techniques.

Architects M. Amvrosimov and L. Vaynhort played an outstanding role in the history of the ensemble. Due to their strategic city planning, artistic intuition, professional ambitions and organizational abilities Ukrainian provincial town became the center of the extraordinary artistic phenomenon spanning from the beginning to the peak of the standardization in architecture.

The ensemble of the Round Square in Poltava is above all social and-cultural phenomenon that reflects traditionally formed cultural values, associations, aesthetic advantages and patriotism of Poltava citizens, affecting their quality of life.

Keywords: *ensemble of the Round Square, a monument of architecture, classicism, methods of intervention, restoration methods, authenticity, urban concept, the historical environment of the city.*

Надійшла до редакції 18 квітня 2017 року

* * *